

“Siyaset-İdeoloji-Yargı Ekseninde” Türkiye’de Parti Özgürlüğü ve Avrupa Sözleşmesi Uygulaması

Reyhan Sunay*

I- GİRİŞ

“Demokratik Uygarlık” başlıklı eserinde Lipson, bir parti sistemine bakıldığında toplumun aynadaki yansımasının görüleceğini ve bunların, başka herşeyin ipuçlarını taşıdıklarını belirtmektedir. Bununla birlikte yazar bu tahlilin, ancak demokrasiler üzerine yapıldığı takdirde anlamlı ve geçerli olacağını da eklemektedir¹.

Demokrasiler dışındaki rejimlerde, toplumun tepeden inme bir kalıbın içine sokularak siyasetin gövdesi içinde kendiliğinden gelişecek akımların engellenmesi olgusu², yazarın, tahlilini demokrasilerle sınırlandırmasındaki temel gerekçe olarak belirlemektedir. Çünkü çoğulculuğun yadsındığı ve düşünce dünyasına aktif müdahalelerin yapıldığı bu tür sistemlerde³ partiler de, toplumsal dinamiklerden ba-

ğımsız, özel bir amaca hizmet eden, kendilerine özgü bir karakter taşıyan kuruluşlar niteliğine bürünmektedirler. Buna karşılık toplumun birtakım ilkeler doğrultusunda seferber edilmediği, toplumsal dinamiklerin belirleyici olduğu demokrasilerde rekabet koşulları içinde yaşayan partilerin sergilediği çeşitlilik, esas olarak toplumsal çeşitliliğin ya da gerçek yaşamın bir fotoğrafı olmaktadır⁴.

Demokrasiler yönünden tablonun bu şekilde farklılaşmasının özünde şüphesiz, onun özgürlüğe ve çeşitliliğin erdemlerine önem veren felsefesi bulunmaktadır⁵. Buradaki özgürlük, bireyselliklerin ortaya konulabilmesi ve onaylanması anlamında olup, her bireyin kendi görüş açısından topluma baktığı durumdaki ilişkileri ifade etmektedir. Bu anlamdaki bireysel özgürlük ile sınırlı yönetim (devlet) arasında da yakın bir bağlantı bulunmakta ve sözkonusu bağlantı dolayısıyla, halk ile devlet de ayrı varlıklar olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre halk, özgür ve özerk bireylerden oluşan, farklı fikirlere ve çıkarlara sahip olan somut bir varlıktır⁶. Bu somut varlık Sartori’nin deyimiyle; insan tekleri, bireyler ya

* Yard. Doç. Dr., S. Ü. Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ LIPSON, Leslie, *Demokratik Uygarlık*, Çev. Haldun Güllalp-Türker Alkan, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1984, s.267, 337.

² LIPSON, s.337.

³ ERDOĞAN, Mustafa, *Rejim Sorunu*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s.124-125; YAYLA, Atilla, *Liberal Bakışlar*, 2.baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2000, s.3; KOLAKOWSKI, Leszek, “*Totaliterizm ve Yalan*”, Çev. Aydın Yalçın; YAYLA, Atilla (der.), *Sosyal ve Siyasal Teori(Seçme Yazılar)*, 2.baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s.401.

⁴ LIPSON, s.337.

⁵ LIPSON, s.267.

⁶ ERDOĞAN, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, 3. baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s.215-216, 245; HEYWOOD, Andrew, *Political Ideologies*, Macmillan, London 1992, s.275.

da “her bir” birimden oluşan ayrılabilir çoklukları ifade etmektedir. Yazar, halkın organik bir bütün olduğu anlayışından kolaylıkla, bireyin bir hiç olduğu sonucuna varılabileceğine ve “bir tek bütün” formülünün arkasında demokrasilerin değil totaliter otokrasilerin haklılığının bulunduğuna işaret etmektedir⁷.

Halkın organik bir bütün olmadığı yorumu ise esas itibarıyla, önceliğin bireye verildiği ve yurttaşların belirleyici konumda oldukları bir siyaset anlayışına zemin hazırlaması yönüyle önem taşımaktadır. Çünkü siyasetin önşartı herşeyden önce, özgür olduğu kabul edilen insanların oluşturduğu bir toplum ve toplumda farklı kesimlerin varlığının kabulüdür⁸. Bu önşartın varlığı ölçüsünde siyaset, devlet merkezli ve ona bağımlı bir biçimde yürütülen bir süreçten ayrı olarak, tüm toplumu ilgilendiren konulara ilişkin farklı görüşlerin ve taleplerin çatışma ve tartışma alanına dönüşmektedir⁹. Böylelikle toplumun aşağıdan biçimlendirilmesi şeklinde¹⁰ kaynağını toplumdan alan ve bir pratik kararlar meselesi haline gelen siyaset, sadece belli kişilerin yapabileceği bir meslek kalıbına indirgenemeyen¹¹, oldukça aktüel, süreklilik ve dinamiklik niteliğine sahip, başlangıcı ve bitimi belli olmayan bir olgu özelliğini kazanmaktadır¹².

⁷ SARTORI, Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu- Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara 1993, s.25.

⁸ MERT, Nuray, *İslam ve Demokrasi*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s.77.

⁹ HEYWOOD, Andrew, *Political Ideas and Concepts*, Macmillan, London 1994, s.17; MERT, Nuray, “*Yaşasın Siyaset*”, Tezkire, sy. 16, 1999, s. 25; YAYLA, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1998, s. 3-4; KILIÇBAY, Mehmet Ali, *Siyasetsiz Siyaset*, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s.232-234.

¹⁰ BECK’e göre bu tarz siyaset, kurallara göre ve belli bir çerçevede işleyen basit, etiketli resmi siyasetten ayrı olarak, bir yandan oyun kuralları sisteminin değişimine yol açıcı diğer yandan, hangi oyun kuralları sisteminin eskisinin yerine geçeceğini sorgulayıcı türdeki alt-siyasettir. BECK, Ulrich, *Siyasallığın İcadı*, Çev. Nihat Ülner, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s.161,201.

¹¹ KILIÇBAY, s.233-235.

¹² YAYLA, *Siyaset Teorisine Giriş*, s.2-5.

Belirtilen özellikler daha somut düzeyde, demokrasilerde siyasetin amaçlı bir etkinliğin uzantısı olduğunu göstermektedir. Sözü edilen amaçlı etkinlik, insanın kendini gerçekleştirmeyle ilgili olup, insan bu temel amaç doğrultusunda belirlediği ikincil amaç ve değerlere bağlı olarak çeşitli etkinliklerde bulunmaktadır¹³. Nitekim bireyselliğin ortaya konulmasından çeşitliliğin doğacağını ve bireyler için geçerli olan şeyin kurdukları birlikler içinde de geçerli olacağına işaret eden Lipson’a göre; “insanlar, biraraya gelme özgürlüğüne sahip oldukları, katılma ya da katılmama seçimini serbestçe yapabildikleri takdirde, örgütlenme olarak ortaya çıkan sonuç sayı ve nitelik açısından göz kamaştırıcı olacak, bu da en açık biçimiyle kendisini parti siyaseti alanında gösterecektir”¹⁴.

II- Partilerin Konumu

Devlet dışında kurulan ve toplumsal çoğulculuğu siyasi alana yansıtan örgütler olarak, demokrasilerde partilerin toplumla olan bağları ya da toplumsal destekleri, üzerine dayandıkları yegane unsur olmaktadır¹⁵.

Ancak böyle olmakla birlikte, bu süreçte işaret edilmesi gereken bir husus, “kendilerini toplumun bütünüyle özdeşleştirmeleri” anlamındaki bir siyaset tarzının da, “halkın, organik bir bütün olmadığı” olgusu karşısında, meşru ve gerekçi bir tutum olmayacağıdır. Çünkü parti, anlam itibarıyla “parça”yı ifade edip, siyasi partiler toplumun bütününe değil, herhangi bir bölümünün ya da parçasının unsurunu teşkil etmektedirler. Böyle bir konum, parçanın kendisini bütünle özdeşleştirmesini önleyeceği gibi, farklılığın ön plana çıkarılarak, toplumun tercih yapma ve kendi doğrusunun bulma özgürlüğünün de işlerlik kazanmasını sağlayacaktır¹⁶.

Öte yandan, devlet dışında kurulmalarına ve özlerini toplumdan almalarına rağmen, bi-

¹³ ERDOĞAN, Mustafa, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993, s.3-4.

¹⁴ LIPSON, s.267.

¹⁵ MERT, *İslam ve Demokrasi*, s.88.

¹⁶ SARIBAY, Ali Yaşar, *Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi Sivil İtiraz*, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s.54.

çimlerini büyük ölçüde devletten aldıkları¹⁷ gerçeği de, partilerin konumları açısından dik-kate alınması gerekli bir diğer husus olarak belirtmektedir. Ancak demokratik sistemlerde, devletlerin partilere biçim vermesi, onların bir devlet kuruluşu oldukları anlamına gelmemektedir. Çünkü devlet kuruluşu olma, faaliyetlerin devletin kontrol ve denetiminde olması sonucunu doğurmaktadır¹⁸. Nitekim Anayasa ve Partiler Kanunu açısından beliren ve partilerin konumları ve fonksiyonel etkinliklerini zayıflatıcı nitelikteki muhtevaya ilişkin sorunlar da gerçekte bu noktada yoğunlaşmaktadır. Özünde devlet ve topluma atfedilen anlama ilişkin tercihten kaynaklanan sınırlara yönelik olan bu sorunlar, sonuç itibarıyla vesayet altında işleyen bir parti modeli ortaya çıkarmakta; bu da salt iktidar olabilmek için gücün ele geçirilmesinin amaçlandığı¹⁹, ancak halktan bağımsız ve kopuk olarak yürütülen bir siyaset uygulamasına yol açmaktadır.

Bu çerçevede demokrasilerdeki tarafsızlık ilkesi, partilere devletten ayrı ve özerk bir konum kazandıran esas ilke olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü aşağıda da belirtileceği gibi tarafsız devlet, vatandaşları tek doğru anlayışı etrafında toplama ve şekillendirme amacı gütmeyen, dünya görüşleri ve ideolojiler karşısında tarafsız olan devlettir²⁰. Oysa böyle bir ilkenin geçerli olmadığı devletlerde, sivil toplum içindeki anlaşmazlıklar karşısında taraf

olunması ve vatandaşlar arasında siyasete girme bakımından ayırım yapılması sözkonusudur. Bu sistemlerde partiler bir nevi, devletin toplum içindeki şubeleri konumunda olup, sistemin değer tercihleriyle uyuşmayanlar yasaklanmakta ve bütün partiler devletçi bir merkezde toplanmaktadır²¹.

Genel olarak düşünüldüğünde, toplum ile devleti birleştiren bir köprü olarak, partilerin de şüphesiz her iki yandan gelecek etkilere karşı duyarlı oldukları²² bir gerçektir. Ancak demokratik işleyişte devletin, siyasetin öznesi olması ya da siyasetin alanını teşkil etmesi sözkonusu değildir. Devlet gerçekte, siyasetin yapısını belirleyen bir çerçeve, bir düzenleme alanı olup, otoriter ve tepeden inmece bir içeriği olan ve devleti, sadece ekonomide değil siyaset alanında da en önemli aktör olarak gören devletçilik anlayışı²³, birey temelli siyaset yaklaşımı ile bağdaşmamaktadır.

Belirtilen esas gözönünde bulundurulduğunda, siyaset ile devlet arasında ciddi bir gerginliğin bulunduğunu ileri sürmek mümkündür. Çünkü birincisinin dinamik özellikleri, ikincisinin durağan niteliğini zorlamaktadır. Siyasetin akışkan bir niteliği olmasına karşılık devlet, kurumların ve süreçlerin karmaşasından oluşan bir yapıdır. Bununla birlikte siyaset de, fonksiyonu açısından nasıl toplumla yakından bağlantılı ise, devletle de yakından bağlantılı bir olgudur. Çünkü çıkarların korunabilmesi ve düşüncelerin uygulamaya konulabilmesi açısından siyasette insanlar, herşeyden önce iktidar için yarışmaktadırlar. Fakat siyasetin, sadece iktidar mücadelesinden ibaret ve bu itibarla bir meslek olarak algılanmadığı birey temelli siyaset yaklaşımında iktidar olma; sadece ona sahip olan kişiler için anlamlı ve çekici olmayıp, o kişilerin önderlik veya temsil

¹⁷ LIPSON, s.266.

¹⁸ Bkz. HAGUE, Rog/HARROP, Martin/BRESLIN, Shaun, *Comparative Government and Politics: An Introduction*, Third Edition, Macmillan, London 1992, s.4-6, nakl. YAYLA, *Siyaset Teorisine Giriş*, s.6; TEZİÇ, Erdoğan, *100 Soruda Siyasi Partiler* (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler), Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976, s.30-32.

¹⁹ Böyle bir amacın varlığından hareketle, Türkiye'de partiler ve sosyal gruplar arasındaki temsil ilişkisinin, Habermas'ın feodal hükümdarlar için ortaya koyduğu "temsili kamu" modeline benzediği konusunda bkz. YILMAZ, Hakan, "*Kamu, Kamu Otoritesi ve Devlet: Habermas'ın Işığında Türkiye'yi Düşünmek*", Cogito, sy.15, 1998, s.167.

²⁰ Bkz.ARSLAN, Zühtü, "*Anayasal Devletin Normatif Temelleri: Siyasal Tarafsızlık (I)*", *Liberal Düşünce*, c. 4, sy. 16, 1999, s. 5-14; ERDOĞAN, *Anayasal Demokrasi*, s.236.

²¹ ERDOĞAN, *Anayasal Demokrasi*, s. 236-237; ÇAHA, Ömer, "*İdeoloji ile Hukuk Arasında Devlet*", *Doğu Batı*, y.4, sy. 13, 2000-01, s.96.

²² LIPSON, s.266.

²³ KESKİN, Ferda, "*Seyla Benhabib ile Söyleşi*", *Cogito*, sy. 15, 1998, s. 138; Ayrıca siyaset alanındaki devletçiliğin hikmet-i hükümet anlayışına işaret ettiği konusunda bkz. ERDOĞAN, Mustafa, "*Hikmet-i Hükümet'ten Hukuk Devletine Yol Var mı?*", *Doğu Batı*, y.4, sy.13, 2000-01, s.46.

ettiği gruplar için de önem taşımaktadır. Aynı esas çoğunluğun kararlarına karşı bir set durumundaki muhalefet işlevi ve konumu açısından da geçerli olup, demokratik mekanizmada süreç; toplumsal taleplerin önderlik ve örgütlenme yoluyla güce dönüşmesi, ancak daha sonra bu gücün, yönetim aygıtı aracılığıyla devletin hizmet etmesi gerektiği insanlara ulaşması ve karşılıklı etkileme şeklinde işlemektedir. Dolayısıyla parti örgütlenmesi ve daha geniş kapsamda siyaset toplumdan kaynaklanmakta ancak yönetim aygıtı, devlet ile bu iki olgunun bulunduğu ana noktayı teşkil etmektedir²⁴.

III- Partilerin Fiili Ve Siyasi Etkinliği

Yukarıdaki şekliyle parti örgütlenmesi ve siyaset ile devlet arasındaki ilişki gözönünde bulundurulduğunda, temsil edilen çıkarlar ve oluşturulan politikalar doğrultusunda hükümet etme ve iktidarın denetimi şeklindeki muhalefet işlevi, partileri, demokratik mekanizmanın işleyişi açısından anlamlı kılan, iki önemli işlev olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat her iki işlevin gerçek anlamda yerine getirilebilmesi öncelikle partilerin, toplumsal bölünmeleri ve siyasi eğilimleri temsil etme yanında ayrıca, siyasi ideallerin toplumsal grup ve çıkarlara da uygulanabilmesi şeklindeki²⁵ siyasi-sosyolojik araç rollerinin²⁶ benimsenmesini gerektirmektedir.

Partilerin siyasi-sosyolojik araç rollerinin karşısında, esas itibariyle daha sınırlı bir alanda faaliyette bulunmayı ifade eden teknik araç rolleri²⁷ yer almakta ve bu rol üzerinde gösterilen ısrarın yoğunluğu, gerçekte siyasi etkinliğin derecesini belirleyen önemli bir ölçü olmaktadır. Burdeau'ya göre, partilerin teknik araç rolleri ile sınırlandırılması, iktidarın kaynağını partiler dışında arama amacının bir göstergesidir²⁸. Böyle bir amacın varlığı, özellikle karar alma ve uygulama süreçleri açısından

dan düşünüldüğünde ise, parti iktidarı yanında, kaynağında daha farklı bir anlayışın yer aldığı devlet iktidarı²⁹ formülünün de benimsendiği anlamına gelmektedir. Oysa siyasi partilerin demokrasi açısından taşıdıkları önemi belirtmek için kullanılacak kavram Leibholz'un ifadesiyle "partiler devleti"³⁰ olup, sözkonusu modeller açısından Anayasanın öngördüğü sistem incelendiğinde "partiler devleti" yanında "devlet iktidarı" formülünün de benimsendiği ve bu ikisinin bütünüyle birbirinden ayrıldığı bir yapı ile karşılaşılmaktadır³¹.

"Partiler devleti" ve "devlet iktidarı" şeklindeki ikili ayrımın temeli hususunda ise, bunların genel olarak "sivil toplumla yönetilen" ve "devletle yönetilen" sistemler ayrımına dayandığı belirtilmektedir³². Gerçekten devletten özerk olarak oluşturulan ve toplumsal sorunların geniş olarak tartışılabildiği bir sivil toplum yapılanmasının olduğu bir yerde, devletin kendini koruma kaygısı şeklinde bir sorunun varlığı sözkonusu olmadığından, partilerin toplumla olan bağları ve siyasi-sosyolojik araç rolleri ön plana çıkabilmektedir. Buna karşılık devletin korunmasına öncelik verildiği ve sivil toplum yapılanmasının zayıf olduğu bir yerde, sosyal grupların saptanan politikaların yeniden oluşturulması, değiştirilmesi ya da sınırlandırılması gücünü temsil etmeleri mümkün olmayacağından³³, seçimlere katılma rolü dışında, toplumsal dinamiklerin etkisiyle harekete ge-

²⁹ Bu anlayışın temelleri konusunda bkz. ARSLAN, Zühtü "Devletin Hukuku, Hukuk Devleti ve Özgürlük Sarkacı", Doğu Batı, y.4, sy.13, 2000-01, s.65 vd.; ERDOĞAN, Hikmet-i Hükümet, s.45 vd.

³⁰ Bkz. SAĞLAM, Fazıl, *Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, Beta Yayıncılık, İstanbul 1999, s.10.

³¹ Bkz. ÇAĞLAR, s.228; GÜVEL, Enver Alper, "Dogmatik Merkezizetçiliğe Karşı İnsan Merkezli Bir Sistem: Politik, Ekonomik ve Toplumsal Açısından Liberalizm", Yeni Türkiye, y.5, sy.25, 1999, s.444; Ayrıca bu yapıyı açıklayıcı nitelikte, Türk siyasetinin temel dinamiğini oluşturduğu belirtilen "siyasal sistem" ve "devlet" karşılığında ilişkin olarak bkz. ERDOĞAN, *Liberal Toplum*, s.233-240.

³² Bkz. ÇAĞLAR, s.228.

³³ ÇAHA, Ömer, *Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*, Vadi Yayınları, Ankara 1995, s.37.

²⁴ LIPSON, s. 235-236.

²⁵ LIPSON, s.235.

²⁶ ÇAĞLAR, Bakır, *Anayasa Bilimi*, BFS Yayınları, İstanbul 1989, s.228.

²⁷ ÇAĞLAR, s.228.

²⁸ BURDEAU, George, *Traité de Science Politique*, Vol.VIII, s.253 vd. nakl. ÇAĞLAR, s.228.

çen bir parti yapılanması ve işleyişi de ortaya çıkamamaktadır.

Partilerin teknik araç rolü ile devlet iktidarı formülünün bir arada bulunduğunu gösteren bu durum, gerçekte farklı bir iktidar tipi ve işlevi ortaya koyduğu gibi, kaçınılmaz olarak siyasal alanın çerçevesini de daraltmaktadır. Çünkü bu süreçte siyasal alan partilerin, yalnızca iktidar mevkileri uğruna belli kurallara uygun olarak yürüttükleri bir mücadeleden ibaret kalırken, hedefleri de; sosyal güvenlik, personel değişikliği ya da iktidardaki partinin değişmesi anlamında bir yönetim değişikliği olmakta, buna karşılık yönetimin aşağıdan biçimlendirilmesi anlamındaki bir siyasete yer bırakılmamaktadır³⁴. Diğer bir ifadeyle bu tür bir yapılanmada iktidar, toplum bireylerinden bağımsız olarak ele geçirilen ve kullanılan bir alan niteliğini kazanırken, toplumsal çatışmalar da siyasal ifade biçimlerine dönüşmek yerine, kültürel çatışmalar çerçevesine sıkıştırılmakta ve toplumsal katılımın önü tıkanmaktadır³⁵.

Böyle bir yapılanma herşeyden önce, demokrasilerde kamuyu ilgilendiren temel kararları alma yetkisinin, halkı temsil eden siyasetçilere ait oluşu ve seçilmemiş elitlerin bu hususta herhangi bir baskılarının olmaması şeklindeki kuralın³⁶ tersine işlemesi yönüyle farklı bir özellik sergilemektedir. Türk siyasal hayatına ilişkin kültürün belirgin bir özelliği ve devlet alanı ile siyasal alan arasındaki ayrılığın da³⁷ önemli bir göstergesi olan bu yapılanmayı, Osmanlı siyaset uygulaması açısından merkez-kenar ayrımı ile temellendiren Mardin'e göre, Cumhuriyet Türkiyesinde de varlığını korumuş olan bu modelin ayırıcı iki özelliği, "toplumdan

kopukluk" ve "kamunun siyasete katılmasından duyulan kaygı" olarak belirlemektedir³⁸.

Kaynağında, toplumun kendiliğinden oluşan bir düzen olmadığı düşüncesini barındıran bu anlayışta devlet ve siyasi iktidar, yalnızca seçkinlerin meşgul olacağı bir alan olarak değerlendirilirken, toplum da seçkinler tarafından devletin amaçları doğrultusunda yönlendirilmesi ve değiştirilmesi gereken bir alan olarak yorumlanmaktadır³⁹. Sözüedilen amaçların total, zorlayıcı ve yanılmaz nitelikteki akıl yoluyla belirlenmesi esas olup, soyut olarak gözlemleyen ve kağıt üzerinde hedeflerini koyan bu aklın, demokrasilerin ürettiği pragmatik ve ampirik akıldan farklı olarak kendini test etme ve yenileme gücü bulunmamaktadır⁴⁰.

Kendini test etme ve yenileme gücüne sahip bulunmayan bu akıl özü itibarıyla, topluma atfedilen niteliğin⁴¹ bir sonucu olarak devletin

³⁸ MARDİN, Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1992 s.34-76.

³⁹ Bkz. ERDOĞAN, Mustafa, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, 2.baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1998, s.301,305-306,317-318; SARIBAY, Ali Yaşar, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.167-169, 182; ÇAHA, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Gendaş Kültür, İstanbul 2000, s.188vd.; DOĞAN, İlyas, "Yönetilenlere Katılım Yollarının Kısıtlanması Güçlü Devlet Anlamına Gelir mi?", BANGER, Gürol-ÖZKAN, Gürsel (yay. haz.), *İdari Usul Kanunu Hazırlığı Uluslararası Sempozyumu*(17-18.01.1998), Ankara 1998, s.133 vd.

⁴⁰ YAYLA, *Liberal Bakışlar*, s.120-130; TÜRKÖNE, Mümtaz'er, "Derin Devlet", *Doğu Batı*, y.l. sy.1, 1997, s.44-45.

⁴¹ Bununla birlikte 1980'li yıllarda, toplumu yöneten devlet kavramını zayıflatacak tarzda ve her iki olgu arasındaki kopukluğu gidermeye yönelik olarak bazı değerlerin referans alındığı ve özellikle bürokrat-siyasetçi ilişkisinin niteliği çerçevesinde bazı önemli gelişmelerin yaşanmış olduğu gözardı edilemez. Fakat sözkonusu gelişmelerle, "toplumun genel uyumu" düşüncesinin tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün olmadığı gibi, kendisini devlet olarak görme anlamındaki yapısal seçkinciliğin yok olduğunu ileri sürmek de mümkün bulunmamaktadır. Bkz. ERDOĞAN, *Liberal Toplum*(2.baskı), s.303-304; ÇAHA, *Aşkın Devlet*, s.239vd.; KALAYCIOĞLU, Ersin, "Türk Siyasal Sisteminde Değişim, Siyasal Pat-

³⁴ BECK, s.203.

³⁵ MERT, *İslam ve Demokrasi*, s.64-65.

³⁶ Bkz. ERDOĞAN, Mustafa, "Anayasal Demokrasi Perspektifinden Türkiye", *Türkiye Günlüğü*, sy.60, 2000, s.48; SCHMITTER, Phippe C. -KARL, Terry Lyn, "Demokrasi Nedir Ne Değildir", *Çev.Levent Gönenç, YAYLA, Atilla (der.), Sosyal ve Siyasal Teori(Seçme Yazılar)*, 2.baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s.9.

³⁷ Bu konuda bkz. ÇAHA, *İdeoloji ile Hukuk*, s.97.

üstün bir varlık şeklinde belirlediği ortak iyi ya da kollektif çıkar anlayışına⁴² dayanmaktadır. Kollektif bir çıkar anlayışı ise; devletin araç olarak algılandığı ve meşruiyetini toplumdan alan dinamik karakterli siyaset anlayışından farklı olarak sistemin öznesi konumuna devleti yerleştirirken; siyaseti de toplumdan uzak, konusu, kapsamı ve gerçekleştirilme tarzı önceden belirlenmiş bir teknik faaliyete dönüştürmektedir. Siyasetin teknik bir faaliyete dönüşmesi ise, siyasetin bir inanç alanı olarak görülmesine ve menfaat çatışmalarının da tali hale gelmesine yol açmaktadır⁴³.

Bir inanç alanı olarak siyaset gerçekte, siyasi faaliyetin bir dava siyaseti veya semboller dizisine büründüğünü ifade edip, bu süreçte her parti, sembollerin tartışılmasını kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak algılamaktadır⁴⁴. Öte yandan dava siyaseti veya semboller dizisinden ibaret bir siyaset, esas itibariyle ideolojisiz olup, böyle bir siyaset tarzında toplumsal sorunlar da genel planda ve saf tutma kolaylığı içinde ele alınmakta ve hiçbir sorun gerçekte bir çözüme kavuşturulmamaktadır⁴⁵. Habermas'a göre, parti liderlerine halkın temsilciler gözüyle değil, yalnızca söz sahibi kişiler ya da olası yöneticiler olarak bakıldığı sürece bu durum kaçınılmazdır⁴⁶. Aynı şekilde Lipson, gerçek bir yönetim sorumluluğunun alınmadığı bir sistemin yozlaşarak kavga tutuşma eğilimine gireceğine işaret etmektedir⁴⁷. Dolayısıyla, siyasi faaliyetin meşru

ve fonksiyonel zeminini teşkil eden toplumsal destek harekete geçmediği ya da buna izin verilmediği müddetçe ortaya çıkan sonuç gerçek anlamda "siysetsizlik" olmaktadır. Siysetsiz bir siyasetin yol açabileceği en kötü sonuç ise, siyaset yapabilenlerin bütün çözüm ve önerilerinin total olmasıdır. Çünkü toplumsal destek yerine, önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde hareket edildiği zaman herhangi bir sorun karşısında ne yapılacağı sorusu da bu kurallar doğrultusunda ele alınıp değerlendirilmekte⁴⁸ ve statüko-siyasetinin belirlediği çerçevenin dışına çıkılmamaktadır⁴⁹.

Bu durum tabii olarak, partilerin işlevi ve etkinliği açısından da, iki farklı meşruiyet olgusunun doğmasına neden olmaktadır. Buna göre sistemin dışında yer almak, toplumsal sorunların temsilcisi olmak bakımından demokratik bir meşruiyet sağlarken, siyasi icraat yeri olan hükümet etme alanında bu meşruiyet algısı değişebilmektedir. Çünkü hükümet alanında siyasi partilere meşruiyet kazandıran husus, gerçekte devletin değişmez işleyişine azami ayak uydurma kabiliyeti olurken, toplumla siyaset arasındaki bağın kopukluğunun göstergesi olan böyle bir süreçte⁵⁰; devletten bağımsız, temel sorunların çözülme faaliyeti şeklindeki bir siyaset anlayışı ve bu siyasetin etkili bir aktörü durumundaki parti işleyişi ve etkinliği de sözkonusu olamamaktadır.

IV- Partilerin İdeolojik Çoğulculuğu

İdeolojik kapsam konusu özü itibariyle, partilerin konumu yanında etkinliği sorununun da nihai olarak dayandığı noktayı oluşturmaktadır. Çünkü tespit edilen politikalar doğrultusunda hükümet etme ya da denetimde bulunabilmesi herşeyden önce ideolojik açıdan çoğulcu bir yapının benimsenmesine bağlı bulunmaktadır.

Çoğulcu bir felsefi zemin üzerine kurulu olan demokrasilerde temel ilke, farklı fikirlerin savunulmasının ve belli bir proje halinde sunulmasının olağan ve doğal sayılmasıdır. Bütün fikirler eşit değerinde olup, serbestçe yarışa-

ronaj ve Yozlaşma", Yeni Türkiye, y.3, sy.14, 1997, s.820-821.

⁴² Bu konuda bkz. HEYWOOD, *Political Ideologies*, s.279-280.

⁴³ TÜRKÖNE, Mümtaz'er, "Aydınların Demokrasisi", *Sosyo-Politik Yaklaşım*, sy.1, 1993, s.34; MERT, *İslam ve Demokrasi*, s.64-65; GÜVEL, s.449.

⁴⁴ YILMAZ, Murat, "18 Nisan 1999 Seçimleri Sonrası: Merkezin Demokrasisi", *Türkiye Günlüğü*, sy.60, 2000, s.63.

⁴⁵ AYDOĞDU, Cengiz, "İmkan Duygusu ve Siyasetin Mümkün Gerçekleri", *Türkiye Günlüğü*, sy.60, 2000, s.60-61; YILMAZ, s.63.

⁴⁶ CARLEHEDEN, Mikael/GABRIELS, René, *Jürgen Habermas ile "Siyasi Kuramın Sorunları Üzerine Bir Söyleşi"*, Çev. Rita Urgan, Cogito, sy.15, 1998, s.145.

⁴⁷ LIPSON, s.335.

⁴⁸ AYDOĞDU, s.59-61; KILIÇBAY, s.234.

⁴⁹ BECK, s.203.

⁵⁰ MERT, *İslam ve Demokrasi*, s.67-68.

bilmekte ve iktidara gelebilmektedir. Bütün fikirlerin eşit değerde oluşu tarafsızlık ilkesinin benimsenmesiyle sağlanmakta ve farklılıklar bastırılmadığından hiç kimse düşman kabul edilip siyasal süreçten dışlanmamaktadır⁵¹. Dolayısıyla bu sistemlerde hukuk düzenleri her türlü ideolojinin kurumlaşmasına açık olup, Anayasanın koyduğu temel tercihlerin benimsenmek zorunda olmadığı esas geçerli bulunmaktadır.

Anayasanın temel tercihlerinin benimsenmek zorunda oluşu ise, belirli ilke ve kuralların koruma altına alınması ve siyasi alana bu kurallar doğrultusunda sınırlama getirilmesi anlamına gelmektedir. Sözüedilen olgu, militan ya da mücadeleci demokrasi anlayışına karşılık gelip⁵²; normatif dayanaklarını başta Anayasanın Başlangıcı olmak üzere 13., 14. ve 68. maddeler ile Siyasi Partiler Kanunu hükümlerinin oluşturduğu bu anlayışın, Türk siyasal hayatında ağırlıklı bir yeri olduğu görülmektedir.

Sözüedilen normatif hükümlerin genel özelliği, hangi fikirlere sahip olmanın veya hangi amaçları gütmenin zararlı ya da yanlış sayılacağını somut olarak belirtmeleridir. Çoğulculuğun yadsındığı ve fikirler arasında ayırım gözetildiğini ortaya koyan bu yaklaşım, gerçekte koruma altına alınan fikirler dışında, herhangi bir fikrin ya da ideolojinin demokratik ve barışçı yöntemlerle iktidara gelmesinin önündeki en önemli engeli teşkil etmektedir. Çünkü, demokrasinin başarısı için homojenliğin sağlanmasını öngören bu tür bir yaklaşımın kaçınılmaz sonucu, her türlü moral/hukuksal sınırlamanın gereksiz sayılarak, düşman olanın yok edilmesi ve farklı olanın aynılaştırılması olmaktadır⁵³.

Aynılığa dayanan ve partilerin, belli bir program ve dünya görüşü doğrultusunda hareket etmelerini öngören böyle bir tutum şüphesiz, demokrasilerde devletin ideolojik tarafsızlığı ilkesi ile tam bir karşıtlığı ortaya koyduğu gibi, daha somut olarak parti serbestisinin kaynağını oluşturan ifade hürriyeti ile de belirgin bir çelişkiyi yansıtmaktadır. Çünkü ifade hürriyeti, özü itibarıyla muhalefet hürriyeti anlamına gelip, sözkonusu hürriyetin gerçek değeri sistemi sorgulayan ve ona karşı olan görüşlerin de korunması bakımından ortaya çıkmaktadır. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, ifade hürriyeti ile siyasal tartışma arasındaki bağlantıya ilişkin olarak, resmi görüşe ve statüoya karşı olan görüşlerin de kendilerine siyasi arenada yer bulabilecekleri yorumunu yapmaktadır⁵⁴. Sözkonusu yorum, ilk olarak Handyside ve daha sonra pek çok kararda tekrar edilen, sadece olağan ve zararsız bilgi ve fikirlerin değil, devlete ve toplumun belirli bir bölümüne karşı gelen görüşlerin de ifade hürriyeti çerçevesinde değerlendirileceği yönündeki içtihadın somut bir yansıması ve teyidi niteliğinde bulunmaktadır⁵⁵. Ayrıca siyasi partiler konusundaki kararlarda da genel olarak, partilerin çoğulculuğun sağlanması ve demokrasinin fonksiyonunu tam olarak gerçekleştirmedeki rollerine vurgu yapılmakta ve bu rolüne uygun bir güvenceye kavuşturulmaları hususuna dikkat çekilmektedir. Nitekim Mahkemenin Türkiye hakkında vermiş olduğu kararlardaki ortak değerlendirmesi; partilerin, demokratik çoğulculuk ilkesinin bir gereği olarak, çoğunluğa ters gelen görüşleri de savunabilecekleri ve bunu parti programlarında be-

⁵¹ SUNSTEIN, Cass R., *Democracy and the Problem of Free Speech*, The Free Press, New York 1993, s.19; ERDOĞAN, *Anayasal Demokrasi*, s.224-225; SARIBAY, *Postmodernite*, s. 181; ARSLAN, *Siyasal Tarafsızlık*, s.5-14.

⁵² Bu anlayışın gerçekte, devlet hukuku ve devletin korunması düşüncesinin bir tezahürü olarak ortaya çıktığı hususunda bkz. ARSLAN, *Devletin Hukuku*, s.75-76.

⁵³ ARSLAN, *Devletin Hukuku*, s.74; ERDOĞAN, Mustafa, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, 2. baskı,

Liberte Yayınları, Ankara 1999, s.132-148; SANCAR, Mithat, *"Devlet Aklı" Kısacasında Hukuk Devleti*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.47 vd.

⁵⁴ Piermont/FRANSA, Series A. No. 314, 27.4.1995, EHRR, Vol. 20, 1995, s.341.

⁵⁵ Handyside/İNGİLTERE, Series A. No. 24, 7.12.1976, nakl. Van DIJK, P./Van HOOFF, G.J.H., *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Third Edition, Kluwer Law International, Dordrecht 1998, s.559; Prager and Oberschlick/AVUSTURYA, Series A. No. 313, 26.4.1995, EHRR, Vol. 21, 1996, s. 2; Vogt/ALMANYA, Series A. No. 323, 26.9.1995, EHRR, Vol. 21, 1996, s.234.

lirtmek suretiyle halkın onayına sunabilecekleri yönündedir. Mahkemeye göre, devletin örgütlenme biçimine, Anayasanın ideolojisine aykırı bulunsa bile, mevcut devlet yapısını ve sistemi tartışmaya açan fikirler ve düşünceler de örgütlenme hürriyetinin kapsamı içerisinde kalmaktadırlar⁵⁶.

Söz konusu kararların, Sözleşmeye taraf bir ülke olarak, Türkiye'nin siyasal ve hukuk sistemine yönelik ciddi sorunları ortaya çıkardığı açıktır. Çünkü herhangi bir görüşün açıklanmasındaki serbesti bakımından Türk mevzuatına uygunluğun değil, Sözleşmeye uygunluğun belirleyici olduğu, bunun da demokrasinin sağlanması ve geliştirilmesi düşüncesinden kaynaklandığı açıklanmaktadır.

Verilen kararlarla herşeyden önce Anayasanın militan demokrasi anlayışının sorgulandığı görülmektedir⁵⁷. Bu çerçevede sorgulama süreci kapsamında ele alınması gereken ilk sorun da, Anayasaya hakim olan felsefe ve ifade hürriyeti alanındaki temel tercihlerle belirgin hale gelen, devletin kendini koruma kaygısının niteliği ve meşruiyeti olarak belirlemektedir. Hiç şüphesiz bir devletin, kendisine yönelik tehditlere karşı siyasi organizasyon düzeyinde ya da kurum olarak korunması gerektiği savunulabilir. Fakat bu gereklilik, düşüncelerin statik hale getirilmesinin ya da bazı görüşlere ayrıcalık tanınıp kutsallaştırılmasının gerekçesi olamaz. Aynı şekilde devletin korunması ihtiyacı, onun siyasi açıdan taraf olmasını meşrulaştırmadığı gibi, mutlak şekilde onun metafiziksel bir kurum olarak güçlendirilmesi gerektiği anlamına da gelmemektedir. Oysa güçlü devlet olgusunun, Anayasanın en önemli tercihlerinden biri olduğu görülmektedir. Sınırlı hürriyet ve pozitif hak anlayışı ile desteklenen bu olgu, sonuç itibarıyla devlete göre şekille-

nen birey anlayışının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Devlete göre şekillenen birey anlayışı ise, kişilerin Anayasaya uygun düşünmek zorunda olmamaları şeklindeki demokratik ilkenin uygulanmasını imkansız hale getirmektedir. Çünkü Anayasanın öngördüğü temel tercihlerin benimsenmek zorunda oluşu, Anayasa koyucunun görüş ve tercihinin mutlak gerçeği temsil ettiği anlamına gelmektedir ki, bu yorumu muhalif kalabilme serbestisi anlamına gelen ifade hürriyeti ve onun uzantısı olan parti özgürlüğünün özü ile bağdaştırmak mümkün değildir. Böyle bir yorumun tabii sonucu, belli fikir ve görüşlerin seçim olmaksızın demokratik yarışmadan dışlanmaları ve siyasi alanın daralarak monolitik bir yapıya bürünmesi olmaktadır. Nitekim, aynı hususa işaret eden Hesse de, militan demokrasi anlayışının sonucu olarak öngörülen parti yasağının, herşeyden önce anayasa düzenine dışarıdan bir koruma getirirse bile, böyle bir korumanın, düzenin meşruluğunu sağlamaya ve güçlendirmeye yetmeyeceğini belirtmektedir. Yazara göre dışarıdan sağlanan koruma, hürriyetlerin kısıtlanması pahasına olmakta ve aynı zamanda siyasi alanı daraltmak suretiyle, farklı akımların karşı karşıya gelme şanslarını ortadan kaldırdığı gibi, siyasal alanda yer alan partilerin de siyasal yaşamda gerilemelerine, enerji ve dinamizm kaybetmelerine yol açmaktadır⁵⁸.

Militan demokrasi anlayışının sorgulanması çerçevesinde Anayasanın felsefesi ve temel tercihleri yanında, Siyasi Partiler Kanununda yer alan ve Anayasanın da sınırlarını aşan, ayrıca demokratik çoğulculuk ilkesiyle bağdaşmayıp işlevsiz hale gelen hükümlerin de gözden geçirilmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Anayasanın sınırlarını aşan hükümlerden biri olarak, Diyanet İşleri Başkanlığının konumu ile ilgili 89.madde, ilk akla gelen örnekler arasında yer almaktadır. Bu hususun ele

⁵⁶ Türkiye Birleşik Komünist Partisi vd./TÜRKİYE, 133/1996/752/951, 30.1.1998, par.25, 27,43; Sosyalist Parti vd./TÜRKİYE, 20/1997/804/1007, 25.5.1998, par.41,47; Özgürlük ve Demokrasi Partisi/TÜRKİYE, 23885/94, 8.12.1999, par.37,41.

⁵⁷ Bkz.ÇAĞLAR, Bakır, "Anayasa Yargısı'nın Güncelliği:Yargıçlar Zamanı", Anayasa Yargısı, c.15, Ankara 1998, s.65.

⁵⁸ HESSE, Konrad, *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, 20.Auflage, Heidelberg 1995, s. 298, 288 vd., nakl. SAĞLAM, s.10-11.

alındığı Özgürlük ve Demokrasi Partisi ile ilgili davada Anayasa Mahkemesi, sözkonusu kurumun varlığını, genel olarak laikliğin korunması ve yerleşmesi bakımından, ülke şartlarının doğurduğu zorunluluklar nedeniyle benimsenmiş bir olgu olarak değerlendirmiştir. Mahkemeye göre sözüedilen şartlar arasında, dini taassubun önlenmesi, ahlakın ve dinin toplum için manevi bir disiplin durumuna gelmesi gibi hususlar yer almakta ve bu kurumun varlığı, devletin din işlerini yürüttüğü anlamına gelmediği gibi, laiklik ilkesine de aykırılık teşkil etmemektedir. Mahkeme, parti programında yer alan, "din devlet işlerine karışmayacak, din cemaatlere bırakılacaktır" şeklindeki ifadelerle, bu kurumun hukuksal varlığına son verilmesinin amaçlandığını, fakat bunun 89. maddeye aykırılık oluşturduğunu belirtmiştir⁵⁹. Ancak bu kararla ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'nin, Sözleşme ile öngörülen örgütlenme hakkını ihlâl ettiği sonucuna varmıştır. Mahkemeye göre, çeşitli siyasi projelerin tartışılmasına ve önerilmesine izin verilmesi demokrasinin temeli olup, böyle bir proje ile mevcut devlet yapısının tartışmaya açılması, demokrasinin kendisine zarar verilmediği müddetçe örgütlenme hürriyeti kapsamında bulunmaktadır. Mahkeme, Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılması yönündeki bir önerinin de aynı esaslara tabi olduğunu ve böyle bir önerinin Türkiye devletinin yapısına ve mevcut kurallarına aykırı düşmesinin, tek başına kapatma tedbirini zorunlu kılmadığını belirtmiştir⁶⁰. Nitekim Anayasa Mahkemesi de daha sonra incelediği Demokratik Barış Hareketi ile ilgili davada, önceki yorumundan ayrılarak, sözkonusu kurumun, genel idare içindeki yerinin tartışılmasına yönelik yasağın Anayasa ile açıkça çatıştığı ve bu sebeple ilgili hükmün parti kapatma gerekçesi olarak ele alınamayacağı değerlendirilmesinde bulunmuştur⁶¹.

Öte yandan belirli adlar altında parti kuramayacağını öngören hüküm gereğince kapatılan Türkiye Birleşik Komünist Partisi ile ilgili karar⁶² hakkında da Mahkeme, ilgili ve yeterli diğer koşulların bulunmaması halinde, bir partinin sadece taşıdığı ad gerekçe gösterilerek kapatılmayacağı yorumunu yapmıştır. Mahkeme, komünist ideolojiden esinlenen siyasi faaliyetlerde bulunulmasını suç sayan Ceza Kanunu hükümlerinin yürürlükten kaldırıldığını, Anayasa Mahkemesinin de herşeyden önce ilgili partinin; siyasi çoğulculuk, genel seçimler ve siyasete katılma hürriyeti gibi, demokrasi için gerekli şartları yerine getirdiğine dair tespitleri bulunduğunu açıklamıştır. Mahkemeye göre, ilgili partinin Türk toplumu veya Türk devleti için gerçek anlamda tehdit oluşturabilecek bir siyaseti seçtiğini gösteren herhangi bir somut delil bulunmamaktadır⁶³.

Belirtilenler yanında esas olarak Partiler Kanunu 81. maddesindeki azınlık yaratılması yasağı, Türkiye'yi Mahkeme kararlarıyla en fazla karşı karşıya getiren hüküm olması yönüyle dikkat çekmektedir. Anayasa Mahkemesi incelemiş olduğu davalarda, sözüedilen yasağı genel olarak devletin bölünmez bütünlüğü ilkesi içinde değerlendirmekte ve partilerin tüzük ve programlarında Türk ve Kürt olmak üzere iki ayrı ulustan sözedilmesini ve bu şekilde yapılan ayrımı, ilgili partinin azınlık yaratma amacının açığa çıkması şeklinde değerlendirmektedir⁶⁴. Buna karşılık Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi daha farklı bir yaklaşımla, ilgili partilerin programlarında Kürt halkı, Kürt ulusu ve Kürt vatandaşları gibi ibareler yer almakla birlikte, bunların bir azınlık olarak nitelendirilmediğini ve böyle bir iddiada da bulunulmadığını belirtmektedir. Mahkemeye göre, partilerin programlarında bu gibi ibarelerin yer alması bölücülük yapıldığı an-

⁵⁹ E. 1993/1, K. 1993/2, KT. 23.11.1993, AMKD, sy. 30, c. 2, s.926-927.

⁶⁰ Özgürlük ve Demokrasi Partisi/TÜRKİYE, 23885/94, 8.12.1999, par.41.

⁶¹ E. 1996/3, K.1997/3, KT. 22.5.1997, RG. 2.6.2000, sy.24067, s.43-48.

⁶² E. 1990/1, K. 1991/1, KT. 16.7.1991, AMKD, s.27, c.2, s.950.

⁶³ Türkiye Birleşik Komünist Partisi vd./ TÜRKİYE, 133/1996/752/951, 30.1.1998, par.54.

⁶⁴ E. 1990/1, K.1991/1, KT. 16.7.1991, AMKD, sy. 27, c. 2, s. 950 vd.; E. 1993/1, K. 1993/2, KT. 23.11.1993, AMKD, sy.30, c.2, s.906 vd.; E. 1991/2, K. 1992/1, KT. 10.7.1992, AMKD, sy.28, c.2, s.792 vd.

lamına gelmemektedir. Mahkemenin buna gerekçe olarak gösterdiği husus ise, kürt vatandaşlarına yönelik özel bir uygulamanın istenmediğidir. Mahkeme esas itibariyle, şiddete başvurma veya demokrasinin kurallarını çiğneme amacı bulunmadığı takdirde, partilerin çeşitli görüşleri ifade etmelerinin ve mevcut devlet yapısını tartışmaya açmalarının, örgütlenme hürriyetine dahil olan bir husus olduğunu açıklamaktadır. Dolayısıyla Mahkemenin üzerinde durduğu nokta, ülke sorunlarına şiddete başvurmadan diyalog yoluyla çözümler bulunabileceği ve bu çözümler can sıkıcı veya hoş gitmeyen şeyler olsa da bunlara katlanılması gerektiğidir. Mahkemeye göre, siyasi bir gruba, sırf devletin nüfusunun bir kısmının durumunu aleni biçimde tartışmayı ve demokratik kurallara uygun olarak herkesi tatmin edebilecek çözümleri bulmak üzere siyasi yaşamda yer almayı istediği için engel olunması, demokratik toplumun kabul edebileceği bir hareket tarzı olarak görünmemektedir⁶⁵.

Sözünü edilen hükümlerin dışında ise, hem Partiler Kanunu hem de Anayasada yer alan dini sömürü yasağı da, partilerin serbestçe faaliyette bulunabilmelerini yakından etkileyen bir düzenleme olarak belirlemektedir. Esas itibariyle bir partinin dini, sömürü konusu yaptığı iddiası ve eleştirisi demokratik bir toplumsal yaşantının savunulması çerçevesinde tartışma konusu yapılabilirse de, bir siyasi partinin meşruiyetinin sorgulanmasına konu teşkil etmesi mümkün değildir. Çünkü dinin nasıl algılanması gerektiği ya da gerçek tanımının ne olduğuna karar vermek yetkisi kimsenin tekelinde olmadığından; neyin din, neyin dinin sömürüsü olduğunu belirlemek de hayli güçtür⁶⁶. Bununla birlikte bu durumun, sözkonusu yasağın dayanağı olarak değerlendirilen laiklik ilkesinin ihlali dolayısıyla açılan davalarda be-

lirleyici bir etkisi bulunduğu ileri sürülemez. Çünkü laiklik ilkesinin yorumlanışında, sözkonusu ilkenin gerçekte devleti sınırlayan araç fonksiyonuna veya kişiler için ifade ettiği dokunulmazlık alanına vurgu yapılmaktan ziyade, kavramın Türkiye'deki siyasi temellerinin ve anlamının ortaya konulduğu görülmektedir. Laiklik ilkesine toplumsal bir dönüşüm, siyasal, sosyal ve kültürel yaşamın çağdaş düzenleyicisi misyonu yüklenmekte ve dinin vicdanlardaki yerini alması, sosyal hayatın tümüyle dışına çıkarılması görüşü ileri sürülmektedir. Ancak, böyle bir yorum gerçekte bir hukuk ilkesi olarak laikliğin değil, laisizmin ya da sosyo-kültürel modernleşmenin bir yönü olan sekülerizmin karşılığı olup, aynı zamanda siyasi alanı daraltıcı, fikirlerin yanlış ya da zararlı olduğu noktasından yapılan, soyut bir genellemeyi yansıtmaktadır⁶⁷.

Buraya kadar değinilen karar örneklerinin içeriğine bakıldığında, Anayasanın militan demokrasi anlayışının sorgulanmasındaki bir diğer önemli boyutun yargı organlarının tutumu olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü parti yasakları olarak öngörülen ilke ve kuralların, evrensel anlamlarından uzak, dar kapsamda ele alınmaları ve ideolojik nitelikte yorumlanmaları da, parti özgürlüğünün çerçevesini etkileyen belirleyici bir faktör olmaktadır. Bu durum, partilere ilişkin yasakların öngörülmesi sebebiyle geçerli olan problemlerin, aynı zamanda uygulamaya dönük boyutları da bulunduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sözkonusu durum, kapatma hususunda özellikle "ölçüt" gibi daha ayrıntılı konuları ve bu süreçte Anayasa Mahkemesinin alabileceği tutumu oldukça önemli hale getirmektedir.

V- Parti Kapatmada Ölçüt Sorunu

Demokratik rejimi tehdit eden siyasi partilerin, bu tehdit ya da tehlike somutlaştığı ölçüde kapatılmaları yoluna gidilmesi, genellikle yaygın olarak kabul edilen bir formüldür. Ancak de-

⁶⁵ Türkiye Birleşik Komünist Partisi vd./TÜRKİYE, 133/1996/752/951, 30.1.1998, par.56,57; Sosyalist Parti vd./TÜRKİYE, 20/1997/804/1007, 25.5.1998, par.45,46,47; Özgürlük ve Demokrasi Partisi/TÜRKİYE, 23885/94, 8.12.1999, par.41,44.

⁶⁶ MERT, *İslam ve Demokrasi*, s. 58; Ayrıca bkz. YAYLA, Atilla, "*Türkiye'de İslam, Laiklik ve Demokrasi*", Yeni Türkiye, y.4. sy.23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı IV, 1998, s.2681.

⁶⁷ E. 1997/1, K. 1998/1, KT. 16.1.1998, AMKD, sy. 34, c.2, s.1026-1029; Bu konuda bkz. TÜRKÖNE, Mümtaz'er, "*Cumhuriyetin Kamusal Alanı*", Doğu Batı, y.2, sy.5, 1998-1999, s.126-127; ERDOĞAN, Mustafa, *28 Şubat Süreci*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.83-84.

mokrasinin felsefesi açısından bakıldığında bu hususta asıl önem taşıyan konu şüphesiz, özgürlüğün temel bir değer olarak korunması ve yasakların bu temel değere hizmet ettiği ölçüde uygulanmasıdır. Ayrıca siyasetin temel aktörleri olarak partilerin demokrasi için arzettikleri önem, pozitif temelleri bulunmakla birlikte, siyasal hayatı etkileyebilecek nitelikteki kapatma şeklindeki bir tedbirin, oldukça titiz bir değerlendirmeye tabi tutulmasını gerektirmektedir⁶⁸.

Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, örgütlenme hürriyeti bakımından, Sözleşmenin 11. maddesinde belirtilen istisnaların siyasi partiler sözkonusu olduğunda dar yorumlanması gerektiğini, sadece inandırıcı ve zorunlu nedenlerin örgütlenme hürriyetinin sınırlandırılmasını haklı kılabileceğini belirtmektedir. Mahkemeye göre parti kapatma için 11.maddenin 2.fıkrası anlamında bir gereklilik olup olmadığının saptanmasında taraf devletler sınırlı bir değerlendirme yetkisine sahip bulunmakta ve bu yetki hem kanunların hem de bağımsız Mahkemelerce verilen kararlar da dahil olmak üzere, uygulamaların sıkı bir Avrupa denetimiyle birlikte gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Mahkeme daha somut anlamda, parti kapatma için sadece savunulan ve ileri sürülen fikir ve görüşlere bakılmasının yeterli olmadığı, bunların şiddeti esas alan bir niteliğe bürünmeleri gerektiğini açıklamaktadır⁶⁹.

Mahkemenin bu konudaki yaklaşımının daha ayrıntılı bir açıklaması esas itibarıyla, Venedik Komisyonunca hazırlanan, "Siyasi Partilerin Yasaklanması, Kapatılması ve Benzer Önlemler Hakkında Temel İlkeler" raporunda yer almaktadır. Rapora göre; partilerin yasaklanması ve kapatılması ancak, demokratik anayasal düzeni yıkmak için şiddet kullanılmasını savunma ya da şiddeti siyasi bir araç olarak kullanma durumunda haklılaştırılabilir. Raporda ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve

hoşgörüsüzlük şiddeti savunmanın belli görünümleri olarak belirtilirken, bir partinin anayasanın barışçı yollarla değişmesini savunmasının tek başına, o partinin yasaklanması ya da kapatılması için yeterli gerekçe oluşturmayacağı ifade edilmektedir⁷⁰.

Mahkemenin tutumundan ve raporda yer alan ilkelerden öncelikle, parti kapatma konusunda gözönünde tutulması gereken önemli bir ayrıntının varlığı ortaya çıkmaktadır. Sözkonusu ayrıntı, farklı görüşleri iktidara taşımaya amaçlayan siyasi muhaliflerle, şiddet yöntemini kullanan ve savunan rejim düşmanları arasındaki ayrıma ilişkin bulunmaktadır. Bu ayrımın yapılmasını sağlayabilecek genel mahiyetteki ölçü, barışçı yöntem ve süreçlerin benimsenip benimsenmediği ve bunun tayir ve davranışlarla ortaya konulması olgusudur⁷¹.

Sözüedilen tavır ve davranışlar ibaresinin hangi noktadan itibaren bir partinin kapatılmasına gerekçe teşkil edebileceği, açıklanması gereken önemli noktalardan biri olarak belirlemektedir. Herşeyden önce, yürürlükteki kurallara uygun davranılmasının, partilerin siyasetin aktörleri olarak serbestçe faaliyette bulunmalarını haklı kılabileceği ileri sürülebilirse de, bu uygunluğun her zaman toplum vicdanındaki meşruluğun sağlanmasına da yeterli olacağı iddia edilemez. Bu çerçevede partilerin birlikte yaşamayı mümkün kılacak bir üslubu kullanmaları önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır⁷². Çünkü demokratik işleyiş açısından, toplumsal çatışmaların etkin biçimde siyasete yansımaları ne derece önemli ve gerekli ise, bu siyasallığın sağlam bir eksene oturması da o ölçüde önemli ve gereklidir. Dolayısıyla "iddiaların tümünün topluma dayatılması" anlamındaki bir siyaset anlayışı, herhangi bir inanç ya da düşünce biçiminin siyasallaşmasından endişe duyulmasına ve tehlikeli sayılmasına sebep olabilecektir⁷³. Böyle bir tehli-

⁶⁸ SAĞLAM, s. 71-73.

⁶⁹ Türkiye Birleşik Komünist Partisi vd./TÜRKİYE, 133/1996/752/951, 30.1.1998, par.46; Sosyalist Parti vd./TÜRKİYE, 20/1997/804/1007, 25.5.1998, par.50; Özgürlük ve Demokrasi Partisi/TÜRKİYE, 23885/94, 8.12.1999, par.44.

⁷⁰ Bu konuda bkz. UYGUN, Oktay, "Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Anayasa Yargısı, c.17, Ankara 2000, s.258-259.

⁷¹ YAYLA, *Laiklik ve Demokrasi*, s.2680.

⁷² ERDOĞAN, 28 Şubat Süreci, s.107-108.

⁷³ MERT, *İslam ve Demokrasi*, s.99.

kenin, barışçı bir biçimde birlikte varolma olgusunu zedeleyeceği açıktır. Çünkü barışçı bir biçimde birlikte varolabilmek, herşeyden önce kitlelerin birbirinden emin olabilmelerini, hayat haklarının ve hürriyetlerinin tehdit edilmediğine inanmalarını zorunlu kılmaktadır⁷⁴.

Bununla birlikte böyle bir zorunluluğun temininin, parti kapatma davalarında, ölçüt konusuyla bağlantılı bir başka sorunu daha ortaya çıkardığı da yadsınamaz. Bu sorun, demokrasiden yararlanarak demokrasiyi yok etmek şeklindeki bir tehlikenin varolup olmadığının nasıl ve ne şekilde belirleneceğidir. Demokratik rejimlerde şüphesiz böyle bir tehlikenin varlığının, potansiyel bir tehlike ya da ileride meydana gelmesi muhtemel zarar ölçütüne bağlanarak tespit edilmesi söz konusu olamaz. Nitekim bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, partilerin ilan ettikleri hususların aksine gerçek amaç ve niyetlerini gizleyebileceklerine, ancak bundan dolayı parti kapatmanın Sözleşmeyle bağdaşabilmesi için, gerçek amacın demokratik toplumu yıkmak olduğunu gösteren somut bir faaliyetin bulunması gerektiğine işaret etmektedir. Mahkeme bu tür faaliyetlerin de, şiddete çağrı ve kışkırtma niteliğinde olmaları ve halkı isyana teşvik edici bir özellik taşımaları gerektiğini belirtmektedir⁷⁵. Ayrıca Venedik Komisyonunun raporunda da, bir siyasi partinin yasaklanması veya kapatılması önlemine en son çare olarak başvurulması, bu konuda ilgili ülke koşulları da dikkate alınarak partinin, özgür ve demokratik düzene veya bireylerin özgürlüklerine yönelik gerçek bir tehlike oluşturup oluşturmadığının ve bu tehlikenin daha hafif önlemlerle engellenip engellenemeyeceği hususunun değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Dolayısıyla bir partinin demokratik düzene aykırı görüş ve eylemlerinin, mevcut durumda ya da çok yakın gelecekte bir tehlike arzemesi ve bu tehlikenin daha hafif önlemlerle giderilme-

sinin mümkün olmaması gerekmektedir⁷⁶. Ancak bu noktada Mahkeme kararlarıyla belirginleşen bir diğer önemli husus, yasaklama için aranan tehlike kavramının içeriğinin herhangi bir anlayışa ya da öznel yorumlamaya göre değil, “zorlayıcı toplumsal ihtiyaç” şeklinde somutlaştırılan ve unsurları çoğulculuk, hoşgörü ve geniş fikirlilik olarak açıklanan demokratik toplum kavramının⁷⁷ esasları çerçevesinde ve objektif olarak tespit edilmesi gerektiğidir. Temel ilkelerinden biri ifade hürriyeti olarak beliren ve çoğulcu bir toplum düzenini esas alan bu kavram gereğince, parti özgürlüğünü sınırlandırma için savunulan ya da sahiplenilen fikirlerin salt sistem karşıtı oluşları ve bu yönleriyle sistem için bir tehlike olarak değerlendirilmeleri tek başına yeterli olmamakta, sisteme karşı muhalefetin eleştiri ve tartışma ortamından ve barışçıl eylem alanından çıkıp; şiddete yönelik, ciddi, somut, önlenemez ve kaçınılmaz bir tehlike niteliğini kazanması gerekmektedir.

Sözleşme çerçevesinde ortaya çıkan esaslarla karşılaştırıldığında Anayasa Mahkemesinin bugüne kadarki genel eğiliminde, sınırlama ve yasaklama ile siyasi ifade hürriyeti arasındaki ilişkiyi ölçülü bir denge içinde yorumladığını söylemek mümkün bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesinin yaklaşımında genel olarak, “Anayasa aykırı eğilimli parti” olgusunun belirleyici bir yeri olduğu görülmektedir. Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu kararlarda, Anayasa metni ve Başlangıcında yer alan ilkeleri partilerin genel çerçevesi olarak çizmektedir. Çağlar’a göre, Anayasa metni ve Başlangıcı dahil olmak üzere Anayasa kurları ile bağlılık şeklindeki bu anlayışla “partilerin çerçevesi Anayasal düzen teorisi” kurulmakta ve böylece partilerin uyacakları esasları

⁷⁴ ERDOĞAN, 28 Şubat Süreci, s.108.

⁷⁵ Türkiye Birleşik Komünist Partisi vd./TÜRKİYE, 133/1996/752/951, 30.1.1998, par.58,59, 60; Sosyalist Parti vd./TÜRKİYE, 20/1997/804/1007, 25.5.1998, par.46,48,52,53.

⁷⁶ Bkz. SAĞLAM, Fazıl, “Siyasal Partiler Kanunu’nda Uluslararası Standartlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler”, Anayasa Yargısı, c.17, Ankara 2000, s.242; UYGUN, s.258-259.

⁷⁷ Sosyalist Parti vd./TÜRKİYE, 20/1997/804/1007, 25.5.1998, par.49; Özgürlük ve Demokrasi Partisi/TÜRKİYE, 23885/94, 8.12.1999, par.43; Vogt/ALMANYA, Series A. No. 323, 26.9.1995, EHRR, Vol. 21, 1996, s.234.

düzenleyen pozitif kurallardan çok daha geniş bir yasaklama rejimi getirilmektedir⁷⁸. Esas itibariyle davanın olgularına göre hak ve hürriyetlerin ihlal edilip edilmediği tespitinde bulunulmasını ve onların korunmasından yana tavır alınmasını gerektiren hak-eksenli yaklaşımdan⁷⁹ oldukça uzak nitelikteki böyle bir uygulama hiç şüphe yok ki, partilerin ideolojik çerçevesini, normatif güvencelerinin düzeyini ve siyasi etkinliklerinin gerçek boyutunu göstermesi yönüyle oldukça anlamlı görünmektedir.

Mahkemenin tutumu, daha somut olarak; eleştirme, tartışma ve sorgulamanın esas olduğu barışçıl eylem alanı ile şiddet yönteminin belirleyici olduğu alan arasında da bir ayırım yapılmadığını ortaya koymaktadır. Ancak bu tutum sonuç itibariyle belli fikirleri savunmanın ve bu fikirler doğrultusunda faaliyette bulunmanın yanlış, zararlı ve potansiyel tehlike teşkil ettiği gerekçesiyle sınırlandırılmasına ve sınırlama ile özgürlük arasındaki dengenin özgürlük aleyhine bozulmasına yol açmaktadır.

Sözkonusu dengenin özgürlük lehine kurulması açısından herşeyden önce ifade hürriyetinin Sözleşme sisteminde olduğu gibi, muhalif kalabilme hürriyeti olduğu yönünde fonksiyonel bir yoruma tabi tutulması önem taşımaktadır. Fakat bunun için de öncelikle, normatif bir dayanağa ihtiyaç bulunduğu ve bu dayanağın da çoğulculuğu öngören ve temel değer olarak insanı ele alan bir Anayasa olduğu şüphesiz ileri sürülebilir. Çünkü Anayasanın bu niteliklerden yoksun oluşu, parti özgürlüğünün gerçek anlamda uygulanabilmesinin önündeki en önemli engellerden biridir. Ancak diğer taraftan Anayasa Mahkemesinin kendisinin de, hak ve hürriyetlerin korunması ve geliştirilmesine ilişkin fonksiyonunun önemi yadsınamaz. Mahkemenin varlık nedeni gerçekte bu fonksiyonu sağlamak olup; insan onuru, eşitliği ve hürriyeti kavramları, partilerle ilgili yasaklayıcı hükümlerin demokrasi-

nin temel esaslarına uygun olarak yorumlanmasını zorunlu kılmaktadır⁸⁰.

Öte yandan demokrasinin korunması düşüncesini temel alarak hazırlanan⁸¹ ve Anayasanın 90. maddesi gereğince iç hukukun bir parçası haline gelen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de, içerdiği hükümler ve bunların yorumlanmasından oluşan içtihatlar ile birlikte, Anayasa Mahkemesince uygulanması ve referans alınması zorunlu bir kaynak olarak ortaya çıkmaktadır. Bu zorunluluğun somut dayanağını en başta, Sözleşmenin Avrupa kamu düzeninin Anayasal belgesi oluşu teşkil etmektedir. Devletler Sözleşmeyi imzalamakla, esas itibariyle klasik milletlerarası anlaşmalardan farklı olarak karşılıklılık ilkesine dayanmayan, Avrupa ortak kamu düzeni kurma amaçlı yeni bir hukukla bağlanmaktadır⁸². Dolayısıyla Sözleşmenin Avrupa kamu düzeninin Anayasal belgesi oluşu ve devletlere yükümlülükler getiren bağlayıcı niteliği, iç hukukun Sözleşmeye uygunluğunu gerektirmesinin yanında, ulusal yargı yerlerini de Sözleşmeyi uygulamaya ve Sözleşmeye uygun yorum yapmaya zorlamaktadır⁸³.

Anayasa Mahkemesinin bu husustaki tutumu, genellikle Sözleşmenin bağımsız ölçü

⁸⁰ Bkz. KABOĞLU, İbrahim Ö., *Anayasa Yargısı Demokrasi Kavramının Dönüşümü Üzerine*, İmge Kitabevi, Ankara 1994, s.121-122.

⁸¹ YILDIZ, Mustafa, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargısı*, Alfa Yayınları, İstanbul 1998, s.6.

⁸² Bkz. Van DIJK/Van HOOFF, s.18; Ayrıca Sözleşmenin Anayasal karakterde olduğu konusunda bkz. BERNHARDT, Rudolf, "Human Rights and Judicial Review: The European Court of Human Rights", BEATTY, David M.(ed.), *Human Rights and Judicial Review a Comparative Perspective*, Martinus Nijhoff Publisher, Dordrecht 1994, s.302-303; ÇAĞLAR, Bakır, "Anayasanın Hukuku ve Anayasanın Yargıcı Yenilenen Anayasa Kavramı Üzerine Düşünceler", *Anayasa Yargısı*, c.8, Ankara 1991, s.33.

⁸³ Bkz. HARRIS, D.J./O'BOYLE, M./WARBRICK, C., *Law of the European Convention on Human Rights*, Butter Worths, London 1995, s.29-30; POLAKIEWICZ, Jörg, "The Application of the European Convention on Human Rights in Domestic Law", HRLJ, Vol.17, No.11-12, 1996, s.407-408; GÜNDÜZ, Aslan, "İktidar ve Milletlerarası Sınırları", İBD,c.64, sy.1-2-3, 1990, s.44; SUNAY, Reyhan, "Avrupa Sözleşmesi Çerçevesinde Oluşan Avrupa Kamu Düzeni Kavramının Kapsamı ve Fonksiyonel Değeri", SÜHFD, c.7, sy.1-2, y.1999, s.310 vd.

⁷⁸ ÇAĞLAR, *Anayasa Bilimi*, s.239.

⁷⁹ Bu konuda bkz. ARSLAN, Zühtü, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum Sorunu ve Öneriler", *Liberal Düşünce*, y.5, sy.19, 2000, s.110.

norm olarak değil, destekleyici norm olarak kullanılması yönünde olmuştur⁸⁴. Mahkeme, Sözleşme hükümlerine Anayasal bir değer ya da Anayasa-üstü değer tanımaktan ziyade, bu hükümleri kendi deyimleriyle “gözetmekte” ve onlara “yollamada bulunmaktadır”⁸⁵. Ancak bu yöndeki bir tutum, parti özgürlüğünün çerçevesini tayinde Anayasa ya da kanun koyucunun amacının ya da ilgili hükümlerin Türkiye açısından ifade ettiği özel anlamın öncelikli hale gelerek, sözkonusu hürriyetin kendine özgü niteliğinin ve evrensel anlamının dikkate alınmaması sonucunu doğurabilmektedir. Gerçekte faydacı temellere dayanan ve kurulu düzenin devamı kaygısının öne çıkarıldığı amaç-eksanlı yaklaşıma⁸⁶ işaret eden böyle bir tutum ise, Anayasal güvencelerin şekli düzeyde kalmasının önemli bir göstergesi olmaktadır.

VI- Sonuç

Parti özgürlüğünün çerçevesi esas itibariyle, devlet-toplum ilişkilerinden siyaset anlayışına, normatif düzenlemelerden yargısal boyuta uza-

nan bir dizi unsura bağlı olarak şekillenmektedir. Buna göre, otoriter bir içerik taşıyan devlet-toplum ilişkisi, sonuçta devlet merkezli ve otoriter bir siyaset anlayışına; varlığını, özgür ve özerk bireylerin oluşturduğu toplumdan alan ve araç niteliğinde beliren devlet anlayışı ise, toplumun aşağıdan biçimlendirilmesi şeklinde, devletten bağımsız ve dinamik bir süreç özelliği gösteren bir siyaset uygulamasına yol açmaktadır. Ayrıca bu modelin normatif düzeni ilkinden çok farklı bir tarzda, her türlü ideolojinin kurumsallaşmasına açık olup, Anayasanın koyduğu temel tercihlerin benimsenmek zorunda olmadığı esas geçerli bulunmaktadır.

Özünde, devletin tarafsızlığı ilkesinden kaynaklanan böyle bir tutum ise partilere; devletten ayrı, özerk ve etkin bir konum sağlaması yönüyle önem taşımaktadır. Çünkü dünya görüşleri ve ideolojiler karşısında tarafsız olunmasını gerektiren bu ilke gereğince; her fikir eşit değerde olup, serbestçe yarışabilmekte ve hiç kimse düşman kabul edilip siyasal süreçten dışlanmamaktadır. Nitekim Sözleşme sistemindeki uygulamada da parti özgürlüğüne hakim olan anlayışın, gerçekte bu düşünceden kaynaklandığı ve Türkiye hakkında verilen kararlarla, genel olarak devletin korunması düşüncesinin bir tezahürü olarak ortaya çıkan militan demokrasi anlayışının sorgulandığı görülmektedir. Bu sorgulama süreci çerçevesinde, devletin kendini koruma kaygısının kapsamı ve meşruiyeti ile bu anlayışı yansıtan normatif düzenlemelerin niteliği, ele alınması gereken ana sorunlar olarak belirlemekle birlikte; Sözleşmenin Avrupa kamu düzeninin Anayasal belgesi oluşu ve devletlere yükümlülükler getiren bağlayıcı karakteri de, Anayasa Mahkemesinin tutumunu tartışmaya açan önemli faktörler olmaktadır.

⁸⁴ Demokratik Barış Hareketi ile ilgili karardaki yorumun bu konuda bir istisna teşkil ettiği görülmektedir. Davanın reddine karar veren üyelerden bir kısmı, Anayasa ile açık çatışma halinde bulunan Siyasi Partiler Kanununun 89. maddesinin, Anayasanın geçici 15. maddesi gereğince iptal edilememesinden dolayı, Anayasanın 13.maddesiyle uyum içinde olan ve kanun niteliğindeki Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. maddesinin uygulanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bkz. E.1996/3, K.1997/3, KT.22.5.1997, RG. 2.6.2000, sy.24067, s.48.

⁸⁵ Bkz. E. 1997/1, K.1998/1, KT.16.01.1998, AMKD, sy.34, c.2, s.1049-1050.

⁸⁶ Bkz. ARSLAN, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, s.110.